

A SZEGEDI NÉPIES ÍRÓK.

Részlet egy nagyobb tanulmányból, mely a *Széphealom Könyvtárban* jelent meg.

Szeged csodálatos város. Levegőjében, életében van valami titokzatos erő, mely lebilincsel, megfog mindenkit, ki — ha rövid ideig is — falai között tartózkodik. A maga Tiszájával s a maga hatalmas tanyavilágával egy külön — ősi magyar léttel és álmokkal ékes — emporium. Földjén a legszebb népmesék és mondák teremtek.¹⁾ Népe a megtestesült józanság. Levegőjében a nemzeti és faji öntudat érzése vibrál.

Szeged mindig érezte és megérezte a magyar fajiság öldöklően halálos problémáit. Talán ez a magyarázata, hogy íróink hamar megszerették s forrongásban lévő lelkük nem maradt idegen az itteni benyomások iránt.

A boldogemlékeztető Somogyi Károly esztergomi kanonok, aki — egy hetvenéves élet fáradtságának és takarékosságának gyümölcsét — a 43.000 kötetből álló könyvtárát adományozta városunknak, 1881. évi február 15-én kelt adománylevelében Szegedet a magyarság igazi fészkeként jellemzi, amelynek nagy hivatása van s amelyre nagy nemzeti misszió vár. A magyar Alföld természetes központja, melynek jelentősége — ujjászületése által — meg lett pecsételve.

Ha Szegednek a kiegészítés utáni irodalmi életét figyeljük, — irodalomtörténeti szempontból különösen érdemes volna részletes tanulmány tárgyává is tenni — észlelhetjük, hogy több olyan országos nevű író és költőt vallhatott magáénak, akik éveken át itt éltek, akiknek mesélő ajka itt nyílt meg, lelküknek gyönyörű szárnyalása Szegedé volt s szárnyaik ebben a mi jellegzetes világunkban nőttek naggyá.

Szeged — amellett, hogy határozott része van a magyar könyvírásban s elvitathatatlanul élénk irodalmi életet élő város — elmondhatja magáról, hogy a népies elbeszélő irodalomnak különleges típusát reprezentálja.

Különösen a hetvenes-nyolcvanas években eleven, pezsdülő szellemi élet bontogatta ki erőteljes szárnyát. Mikszáth, Gárdonyi, Sebők Zsigmond, Pósa Lajos: e város falai között írogattak s itt csillogtatták talentumuk első fénylő gyöngyeit. Ezeknek a nagynevű íróknak és költőknek lelkét megcsapta a magyar reneszánsz forró hangulata, itt kapták alapvető impresszióikat, melyek, ha tovább is sodorta őket a sors, hosszú éveken át a régi elelenséggel és termékenységével maradtak meg a lelkükben; nevük viszont a szegedi irodalom gazdagságának gyarapodását jelentette.

Mikszáth Kálmán már írói pályájának zenitjén állott, amikor Sebők Zsigmond a Pesti Hirlaphoz került. Mikszáth felismerve Sebők őstehetségét és írói készségét, azt tanácsolta neki, hogy néhány évre jöjjön le Szegedre. Itt magyarabb a föld, a víz, magyarabb a

¹⁾ Kálmány Lajos (sz. Szeged, 1852. május 3.): *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* (Réthy Lipót kiadása, Arad, 1877), *Szeged népe* I–III. kötet (Réthy Lipót és fia kiadása, Arad, 1881), *Hagyományok* (Első váci sajtó Hermann A., Vác, 1914).

levegő, magyarabb az ember, mint Pesten s tanulja meg Szegeden megismerni a magyar lelket.

*

A szegedi népies írók nagyobb részben kortársak voltak. Nemcsak hallották egymás hangját, hanem látták és ismerték is egymást. Azonos volt gondolat- és érzésviláguk. Lelküket egyformán ihlette meg a homok varázsa, Rabságba ejtette őket a végnélküli róna. A szegedi népies írók a homoki nép meglelelkű megrajzolói és mesemondói. Az orosz írók léleklátó erejével és érzésével világítanak be a szegedi magyar paraszt életébe és lelkületébe. Szeretik a szabad természetet s szokatlan melegséggel írnak azokról, kik a természethez közel állanak. Szóljon nevükben Palotás Fausztin:

„Azzal a néppel foglalkozom, amely a tágas Alföld legkiecsesebb részén — tizennégy négyszög mértföldnyi területen — elszórtan él s a tiszta magyarfaj legjózanabb, legmunkásabb elemét képezi. Ennek a területnek használható, minden talpalatnyi földje a tanyai nép birtokában van már. Kitartó szorgalom, fáradhatatlan munkásság, szívós összetartás szerezte azt meg . . . lakóikat együvé fűzi a bizalom, a boldogulás, a vagyoni gyarapodás utáni közös vágy, de első sorban az erős fajszeretet.

Szeretem a tanyai népet, az én véreim. Jó tanyaiak: az én vérem, az én édes magyar népem! Nem fogy satnyán, nem pusztul! . . . ősi erényéből, ha vesztett is valamit: értékben gyarapodott . . . És még most is szájalommal, lenézőleg szólnak róla: jaj, de sok jó érzést, szívjóságot s élettisztaságot bámulhatnának meg benne!“²⁾

Akik ilyen áhitattal, ilyen mély érzéssel tudnak írni a tanya-világról s annak lakóiról; akik ennyire tudják szeretni a népet, azok nemcsak a „népies elbeszélők“ címére jogosultak, hanem arra is, hogy a magyar nemzeti gondolat irodalmi harcosainak, nemzeti életünk apostolainak tartsuk őket.

*

Irodalomtörténeti szempontból megemlítést érdemel, hogy a szegedi írók teremteték meg az aprórajzok műfaját, amely irodalmunkban a terjedelmesebb novella helyét szinte teljesen elfoglalta. Ezt a műfajt ujságírodalmunkban tárca néven ismerjük s alapítójául többen Ágai Adolfot vallják. A népelet köréből vett apró történetké a nyolcvanas években kétségtelenül a szegedi népies írók tollából láttak a szegedi lapokban napvilágot; így a szegedi írók jogcímét formálhatnák e műfaj megteremtéséhez.

Egyenként ismertetve a szegedi népies elbeszélőket, első helyen Terescsényi Gyulát kell említenünk, a ma is élő íróveteránt, az öreg Csényit,³⁾ az elfelejtett szegedi magyar író, aki — mint Cserzy Mihály oly gyönyörűen jellemzi — a multak hangabokros ósvényein ballag szomorú lemondással és nézi, nézdegéli a nefelejcses, pipacsvirágos Alföld soha el nem száradó virágerdőjét,

²⁾ Palotás Fausztin: Tanyai történetek (1883) és A kapitányságból (1886).

³⁾ Írói neve.

melyet poétalélekkel, színes, eleven tollal gyűjtögetett immár közel ötven esztendő óta a magyar irodalom gazdagítására ...⁴⁾

A szegedi népies elbeszélők halkanélő, csendesszavú másodika: Bite Pál, kinek szeme Terescsényi Gyuláéval együtt már csak a láthatatlan messzeségbe: a multba fűrődik, mely egykor számukra a fényes és dicsőséges jövőt jelentette. Most élük csendben, teljes visszavonultságban a színtelen, fakó jelent. Bite közel tíz esztendőn át volt tanító a tanyavilágban: Csorván és Feketeszélen. Majd a városba került. Alakjait és történeteit inkább a tanyai életből veszi, de — mint városba került író — elsőnek és részvétteljes megértéssel fordult a városi nincsetlenek szájalomra méltó sosa felé, kiket szeretettel emelt fel és rajzolt meg. Jellegzetesen vonzódik az egyszerű emberek életéhez, egyszerű világához.

Harmadiknak emlékezünk a könnyű tollú és termékeny népies elbeszélőről: Palotás Fausztinról, kinek tanyavilági rajzai a hetvenes és nyolcvanas években jelentek meg a szegedi és a fővárosi lapokban s akiről megállapíthatjuk, hogy a szegedvidéki parasztnak polgárjogot szerzett a magyar irodalomban.

Hogy írói pályája mikor kezdődött, nem tudjuk. Móra Ferenc szerint az ilyesmit nem lehet megállapítani, csak azoknál, akik nem írók. Az íróké rendesen előbb kezdődik, mint amikor ők maguk is tudnak róla.

Egy bizonyos, hogy Palotás a nyolcvanas évek egyik legkedveltebb novellistája volt és kedvelt munkatársa a Szegedi Naplónak, a Vasárnapi Ujságnak, a Pesti Hirlapnak, leginkább pedig a Vadnai Károly által szerkesztett Fővárosi Lapoknak.

*

Terescsényi, Bite és Palotás írásaival egy periódus zárul le. Erőteljesebb lendületet vesz a szegedi népies írók munkássága Cserzy Mihállyal, aki Homok név alatt jegyezte el magát az irodalommal.

Életrajza: Szegeden született 1865 október 16-án. Apai részről a torontálmegyei Kisteremiáról beköltözött sváboktól, anyai részről régi szegedi családból származik. Iskoláit Szegeden a piarista gimnáziumban végezte. Katonai kötelezettségének a 46. közös gyalogezredben tett eleget. Majd atyja borbély- és fodrászüzletét vette át, amely mesterségével 1922. évben hagyott fel. 1908. évben megválasztották a szegedi munkásbiztosító intézet vezetőjévé, mely állását azonban egy hónapi működés után ott hagyva, megmaradt ipara mellett. Díszelnöke volt a szegedi Ipartestületnek és tagja a Kereskedelmi és Iparkamarának, valamint Szeged törvényhatósági bizottságának. 1925. december 16-án halt meg.

A szegedi népies írók sorában magasan kiemelkedik Tömörkény István, az élet iskolájában korán férfivá növekedett „sváb gyerek“, az igazi íróművész. Őstalentum. „Lelke rokon a Hermann Ottó-féle művészlelkű etnografusokéval“. Egész lényé olyan volt, mint egy égő magyar fáklya. Bár nem magyar eredetű

⁴⁾ Cserzy Mihály: Az öreg Szeged (1922).

család sarja, az elképzelhető leghevesebb magyar sovíniszta volt. Történelmi érzéke tette azzá. „Az ő szívében valami veleszületett delejtűnek kellett lennie, amely titokzatos, örök törvény szerint a magyarság felé húzta“.

A szegedi népies írók legtehetségesebbje a közöttünk élő Móra Ferenc. „Humorával — írja a Newyork Times kritikusa — mely néha. írónikus színezetű, máskor meg szinte a magyar paraszt egészséges, kissé faragatlan elmésségéből veszi eredetét, Móra Ferenc olyan háttérrel festett a *mezőkről* szóló regényében, mely az egyszerű köznépnek általános problémái és a háború utáni Magyarország különleges gondjaiba enged mélységes lélektani bepillantást. Nem nagyon irígylésreméltó a kritikus helyzete, mikor ilyen ritkabecsű, zamatos és szép munka értékét kell összevetnie a föld és a föld népe életének nagy epikus munkáival. Knut Hamsun és Remonttal való összehasonlítás — bár ez éppen olyan kikerülhetetlen, mint minden új háborús könyvnek a már előbb megjelentekkel való egybevetése — Móra hírnevének semmiféle csökkenését, ártalmát nem jelenti“.

Móra és Tömörkény mellett egy eredeti vénájú, de tragikus sorsú népies íróról, Damó (Devics) Oszkáról kell megemlékeznünk, akinek az élete maga is különös regény. Őri családból származott, de születésétől kezdve egy szegény alsóvárosi földműves család nevelte fel. Ahogy ezt az öreg emberpárt — a vérség kötelékeinél is nagyobb őszinteséggel — a szüleinek tekintette, úgy szerette meg a népet. Irodalmi munkásságában nem is igert foglalkozott mással. „Damó“ irodalmi név alatt írta szebbnél-szebb rajzait. Autodidakta volt. Néhány középiskolai osztály elvégzése után kenyérkereső pályára kellett lépnie. Nagyon korán kezdett írni. Első cikkei a Szegedi Naplóban jelentek meg. Nem utánzott senkit. Az ő parasztja más volt, mint Tömörkényé, aki a föld népe iránt érzett végtelen szerelmében szinte elsiklott a nagyobb szociális problémák felett. Viszont Damó épen ezeket kereste. Mélyebben nyúlt bele a nép életébe s a föld szeretetéből származó események vonzották. Szeged város földbérleti rendszere hosszú évtizedek óta mintául szolgál. Itt sohasem volt agrárszocializmus, hasztalanul lán-golt fel a szomszédságunkban levő Békés és Csongrád megyében. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy Damó jóelőre megérezte azt a nyomasztó feszültséget, mely a szegedi tanyákra most feküdt. Novelláinak jelentékeny része — talán a legszebbek — a „földosztás“-nak nevezett bérbeadások körül forog . . .

(Szeged.)

Preszly Lóránd.